

UNUTULAN BİR GÜN: LOZAN SULH GÜNÜ/BAYRAMI*

TÜLAY GENCER**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son 10 yılı savaşlarla geçmiştir. 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı, devamında Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı ve en nihayetinde Anadolu'nun bağımsızlık savaşı. İttihat ve Terakki, Almanya ile ittifak hâlinde girdiği savaşta İtilaf bloğuna yenilmiştir. Savaşı bitiren Mondros Mütarekesi ise imparatorluğa aradığı barışı getirmekten çok İtilaf Devletleri'nin yeni işgallerine zemin hazırlamış ve durum aynı zamanda Anadolu'da bir direnişin başlamasına sebep olmuştur. Başta Mustafa Kemal olmak üzere diğer Millî Mücadele liderleri yıllardır savaşan bir toplumu içeride İstanbul hükümetine, dışarıda ise emperyalizme karşı örgütlemek gibi oldukça zor bir görevle karşı karşıya kalmışlardır. Kongreler sürecinde şekillenen Misakımillî'nin Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilmesi 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Ankara'da yeni bir meclis kurulmuş ve bu meclis Misakımillî sınırları içerisinde tam bağımsız bir ülke için her türlü mücadeleyi göze almıştır. Mudanya Mütarekesi; Millî Mücadele'nin askerî safhasını sona erdirmiş, Sevr Antlaşması'nın yerine geçecek yeni bir antlaşmanın imzalanmasına giden süreci başlatmıştır. Cephede olduğu gibi müzakere masasında da işler İsmet Paşa liderliğinde Türk heyeti için çok zorlu geçmiştir. Galip devletler kaybedilen bir savaşı diplomatik manevralarla kazanmak için çok çaba sarf etmiştir. Türk heyeti de bağımsızlığına gölge düşürecek her görüş ve öneriye şiddetle karşı çıkınca Lozan görüşmeleri bir çıkmaza girmiş ve taraflar masadan

* Bu alışma, 2013 yılında İnönü Vakfı ve ankaya Belediyesi tarafından ortaklaşa düzenlenen "90. Yılında Lozan" konulu makale yarışmasında ikincilik ödülü kazanmış olan fakat yayımlanmayan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Arş. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bitlis/TÜRKİYE, tlygencer@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8194-4307

kalmak zorunda kalmışlardır. İkinci kez toplanan konferans sonunda Türkiye, nihayet Misakımillî'yi büyük ölçüde gerçekleştirdiği bir barış antlaşması imzalamayı başarmıştır. Lozan Sulh Muahedesi ile sadece Anadolu'nun bağımsızlığı onaylanmamış aynı zamanda 10 yıldır devam eden bir savaş ortamına da son verilmiştir. Bu nedenle 24 Temmuz günü Lozan Sulh Günü/Bayramı olarak uzun süre kutlanmıştır. Kutlamaların konjonktüre göre değişim göstermiş olduğu ve en nihayetinde artık unutulduğu görülmektedir. Bu çalışma unutilan bir günü/bayramı tekrar hatırlamak niyeti taşımakla birlikte ayrıca 24 Temmuz'un unutuluşunu konjonktürel olarak da ele almayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Konferansı, İsmet Paşa, Barış, Lozan Sulh Günü/Bayramı.

A FORGOTTEN DAY: LAUSANNE PEACE DAY

ABSTRACT

The last 10 years of the Ottoman Empire passed with wars such as the Tripoli War, which started in 1911, followed by the Balkan Wars, and then the First World War, and ultimately, the Anatolian War of Independence. The Union and Progress (*İttihat ve Terakki*) was defeated by the Entente States in the war it entered in alliance with Germany. The Mudros Armistice Agreement, which ended the war, prepared the ground for new invasions of the Entente States rather than bringing the peace that was sought by the empire, and the situation also caused a resistance movement in Anatolia. The National Struggle leaders, especially Mustafa Kemal, faced the difficult task of organizing a years-long warring society against the Istanbul Government at home, and against the imperialism abroad. The adoption of the National Pact, which was shaped in the congresses held previously, in the Ottoman Parliament resulted in the occupation of Istanbul on March 16, 1920. Then, a new assembly was established in Ankara and this assembly fought in every way for a fully independent country within the borders of the National Pact. The Armistice of Mudanya ended the military stage of the National Struggle, and started the process leading to the signing of a new treaty that would replace the Treaty of Sevres. Things went very difficult for the Turkish Delegation under the leadership of İsmet Pasha at the negotiating table as it was also at the front. The victorious states made great efforts to win a war that was lost via diplomatic maneuvers. When the Turkish Delegation opposed every opinion and suggestion that would cast a shadow on its independence strongly, the Lausanne Negotiations came to a dead-end, and parties had to move away from the negotiations. At the end of the conference that convened for the second time, Türkiye finally succeeded in signing a peace treaty which largely acknowledged the National Pact. Not only the independence of Anatolia was approved, but also the war environment that had been going on for 10 years was ended with the Lausanne Peace Treaty. For this reason, July 24 was celebrated as the Lausanne Peace Day for a long time. It is now seen that the celebrations changed according to the conjuncture, and are finally forgotten today. Although this study aims to remind a forgotten day again, it also aims to discuss the forgetting of July 24 in a cyclical manner.

Keywords: Lausanne Conference, İsmet Pasha, Peace, Lausanne Peace Day.

GİRİŞ

İttihat ve Terakki, Almanya ile ittifak hâlinde girdiği savaşta İtilaf bloğuna yenilmiştir. Savaşı bitiren Mondros Mütarekesi ise imparatorluğa aradığı barışı getirmekten çok İtilaf Devletleri'nin yeni işgallerine zemin hazırlamış ve durum aynı zamanda Anadolu'da bir direnişin başlamasına sebep olmuştur. Bu direniş İtilaf Devletleri'nin savaş devam ederken gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşmalarına ve dolayısıyla “Doğu Sorunu”nu kendi emperyal çıkarları doğrultusunda bir çözüme kavuşturmalarına karşı verilen tepkinin ürünüdür.

1919 yılında mitingler, genelgeler, kongreler ve muharebeler şeklinde kendisini gösteren direniş, 1922 yılının sonuna dek sürmüştür.

26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz başlamış, Mustafa Kemal'in “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!” emri ile Türk ordusu Batı'ya doğru ilerlemiş ve sırayla Eskişehir, Balıkesir, Aydın, Manisa, Bursa ve nihayet 9 Eylül'de İzmir işgalden kurtarılmıştır. Devamında Yunan ordusu Trakya'yı boşaltmaya başlamış, 11 Ekim 1922 Mudanya Mütarekesi ile Boğazlar ve Trakya'daki birkaç yer hariç Türkiye, Misakımillî sınırlarına kavuşmuştur. Nihai barış ise daha sonra yapılacak olan bir konferansa bırakılmıştır¹. İtilaf devletleri, konferansın Avrupa'da toplanmasını isterlerken Ankara hükûmeti İzmir'de toplanmasını istemiş, sonuç olarak konferansın Lozan'da toplanmasına karar verilmiştir.

Bu karar; Türk Heyeti açısından hem psikolojik üstünlüğün kaybedilmesi hem de ulaşım, haberleşme vb. sorunların yaşanacağı anlamına gelmektedir. Nitekim mevcut koşullarda Lozan'dan Ankara'ya iki kanaldan telgraf çekilebilmektedir: Biri İngilizlerin denetiminde olan ve Akdeniz üzerinden Doğu ile Asya'ya uzanan “Eastem” telgraf hattı, diğeri Fransızların denetiminde olan karadan Romanya üzerinden, Köstence şehriden İstanbul'a gelen “Köstence hattı”².

Bununla beraber 13 Kasım'da Lozan'da toplanacak olan konferansa TBMM hükûmeti ve İstanbul hükûmeti birlikte davet edilmiş, ortaya doğal olarak bir “hükûmetler krizi” meselesi çıkmıştır. TBMM hükûmeti, bu krize 1 Kasım

¹ Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.133-134.

² Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.XVII.

1922 tarihinde saltanatı kaldırarak son vermiş, böylece Osmanoğulları hanedanlığının bittiğini açık olarak göstermiş ve Türk milleti adına karar verebilecek tek iradenin Ankara'daki meclis olduğunu ilan etmiştir. Bu karar ile Lozan'da iki hükümet arasındaki anlaşmazlıklardan istifade etmek için hazır bekleyen İtilaf güçlerine de gerekli mesaj verilmiştir³.

Fakat bu defa da Lozan'da Türkiye'yi kimin temsil edeceği meselesi gündemi meşgul etmiştir. Bu hususta Rauf Bey'in, Kazım Paşa'nın, Yusuf Kemal Bey'in, İsmet Paşa'nın isimleri gündeme gelmiştir. Kılıç Ali anılarında Mondros yükünden kurtulabilmek adına Rauf Bey'in başbakan olarak Lozan'a gönderilecek delegeleri kendisinin seçmek istediğini, heyete bizzat kendisinin başkanlık etmek istediğini ve İsmet Paşa'yı yanında müşavir olarak götürmek istediğini yazmaktadır. Fakat Mustafa Kemal'in ricası ile Yusuf Kemal Bey'in dışişlerinden istifa etmesi ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesi Rauf Bey'in planları bozmuştur⁴.

Yusuf Kemal Bey de bu hususta Kılıç Ali'yi doğrulamaktadır⁵. Mustafa Kemal de hadiseyi aynı şekilde Nutuk'ta yazmıştır. Kendisi İsmet Paşa'yı yanında müşavir olarak düşünen Rauf Bey'e İsmet Paşa'nın heyet başkanı olması durumunda ondan daha çok istifade edileceğini söylemiştir⁶. Buna karşılık Rauf Bey anılarında kendisinin Lozan için İsmet Paşa'yı önerdiğini ve ona dair şu cümleleri kurduğunu söylemektedir: "Mudanya Konferansı'nı muvaffakiyetle idare ederek matlup olan neticeye ulaştırılabildiği için sulh müzakerelerine de onun gitmesi münasip olur⁷." İsmet Paşa ise anılarında kendisini çok yorgun hissettiğini belirtmiş, konuya dair ise şunları söylemiştir: "Konferansa gitmek diye bir mesele hiçbir suretle benim zihnimde mevcut değildi... Karabekir Paşa, Ruslarla Gümrü Muahedesi'ni yaptığı için Ruslar, Lozan Konferansı'na gittikleri takdirde kendisinin baş murahhas olmasını şart görüyordu⁸."

³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2012, s.280.

⁴ **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁵ Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.339.

⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt II, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s.179-180.

⁷ **Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)**, Haz. O. Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2005, s.330.

⁸ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014, s.314.

Kazım Karabekir Paşa imzaladığı Gümrü Antlaşması ile başarılı ve önemli bir iş çıkarmış olsa da İsmet Paşa da Mudanya Mütarekesi'nde TBMM hükûmetini temsil ederek yeteneğini kanıtlamıştır. Bununla birlikte İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in en çok güvendiği isimlerin başında gelmektedir⁹.

Sonuç olarak 3 Kasım'da Bakanlar Kurulu Lozan'a gidecek olan heyeti TBMM'nin onayına sunmuştur. Buna göre Dışişleri Bakanı İsmet Paşa baş delege, Sağlık Bakanı Rıza Nur ikinci delege, İktisat Eski Bakanı Hasan Saka ise delege seçilmişlerdir. Ayrıca pek çok milletvekilinin ve uzmanın yer aldığı kalabalık bir danışmanlar grubu oluşturulmuştur¹⁰. Türk Delegasyonundan beklenen hükûmetin kendilerine verdiği 14 maddelik talimatın dışına çıkmadan nihai barışı sağlayacak bir antlaşmaya imza atmalarıdır.

I. Lozan Konferansı

13 Kasım Pazartesi günü başlayacak olan konferans, Türkiye'ye bilgi verilmeden İngiltere'nin diğer devletlere dayatmasıyla 20 Kasım'a ertelenmiştir. Dolayısıyla Lozan'a giden ilk heyet Türk heyeti olmuş fakat karşısında bir muhatap bulamamıştır. İsmet Paşa bu durumdan duyduğu rahatsızlığı İsviçreli gazetecilerle yaptığı toplantıda kamuoyuyla paylaşmış ve şunları söylemiştir:

“...Türkiye epey zaman sulh yapılmasını bekledi. Fakat sulh yerine, bilakis, her hududundan aynı zamanda hücumu uğradı... Yeni tahripleri önlemek ve sulha kavuşmak için Türk milleti hiçbir fırsatı kaçırmadan ve hiçbir zaman sulh çarelerinin hepsini kullanmadan silaha sarılmadı. Büyük Taarruzdan evvel Londra'ya mümessillerimizi gönderdik, fakat kabul edilmediler. Taarruzun nihayetinde Fransa'nın müslihane [muslihane] tavassutuna müsait cevap verdik. Bu hareketimiz hüsnüniyetimizi ispata yeter delildir. Lozan Konferansı'nın içtimalı alakalı devletler tarafından kabul edildi. Devletlerin davetine ilk cevap veren memleket sulh arzusunun ispat etmiş değil midir? Türk murahhaslarının konferans muhitine herkesten evvel gelmiş olması da Türklerin nasıl sözlerinde durduklarını bir kere daha ispat etmiş oluyor...¹¹”

⁹ **90 Soruda Lozan Barış Antlaşması**, Haz. Gürer Karagedikli, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013, s.23.

¹⁰ Turan, **a.g.e.**, s.283.

¹¹ İlhan Turan, **İsmet İnönü-Lozan Barış Konferansı- Konuşma, Demec, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2003, s.13.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon konferans öncesi bir muhtıra hazırlayarak Fransa ve İtalya ile Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturmaya çalışmıştır¹². İtilaf Devletleri'nin Lozan Konferansı'ndaki talepleri bu muhtıraya göre şekillenmiş, özellikle adli ve mali konularda anlaşma sağlanamamış, İsmet Paşa kendilerine verilen hükümet talimatnamesini yerine getiremeyeceğinden antlaşmayı imzalamak istememiştir. Bir sonuca varılmayan konferans 4 Şubat 1923 tarihinde dağılmıştır. Bu noktada Lord Curzon ve İsmet Paşa arasında dikkat çekici bir diyalog yaşanmıştır.

Dünya barışının ertelenmesinin sorumluluğunu üzerine almak istemeyen Curzon, İsmet Paşa'ya şu soruyu sormuştur: "Barışın çıkmaza girmiş olmasını İngiliz ve dünya kamuoyuna nasıl anlatacaksın?"¹³ İsmet Paşa ise Curzon'a şu cevabı vermiştir: "Benim vaziyetim kolay. Ben Türkiye'ye gittiğim zaman soranlara bir cümle ile cevap vereceğim: Lord Curzon sulh istemediği için konferans kesilmiştir¹⁴." Bu cevap üzerine Lord Curzon kendisini "katiyen" demekten alıkoymamıştır¹⁵. Nitekim Türk heyeti Lozan'dan en son ayrılan heyet olmayı tercih ederek sulhu önemsedini göstermiş ve İsmet Paşa bu hususa dikkat çekmek adına şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Efendiler, barış imzalamak için 11 İkindiçeşrin'de Lozan'a herkesten evvel geldik... Bugün görüyorum ki bütün delegeler payitahtlarına gitmişlerdir. Konferansın kesintiye uğramasına dair hiçbir taraftan tebligat almadım... Bu vaziyet karşısında ben de konferansı kesintiye uğramış saymıyorum. Yalnız fırsattan istifade ederek diğer delegelerin yaptığı gibi bütün delegelerden sonra Ankara'ya gidiyorum¹⁶."

Sonuç olarak Lozan Konferansı'nın ilk safhasında nihai bir sonuç alınamamıştır. Fakat Türk heyeti, Romanya üzerinden yurda dönerken İsmet Paşa hiç beklemediği bir sürpriz ile karşılaşmıştır. Lord Curzon, İngiliz Sefareti vasıtasıyla İsmet Paşa için bir mesaj bırakmıştır. Buna göre Curzon, İsmet Paşa'dan Ankara'da barış için çalışmalarını sürdürmesini rica etmekte,

¹² Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s.15. Konu hakkında ayrıntılı bir makale için bk. Resul Babaoğlu, "Muharebeden Diplomasieye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 35, S 99, Bahar 2019, s.95-140.

¹³ İnönü, **Hatıralar**, s.362.

¹⁴ Aynı yer.

¹⁵ Aynı yer.

¹⁶ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul 2007, s.260.

kendisinin de barıştan ümidini kesmediğini belirtmektedir¹⁷. Dolayısıyla iki tarafın da arzuladığı şey aynıdır; bir barış antlaşması imzalayabilmek.

Lozan Konferansı ikinci defa 23 Nisan 1923 tarihinde toplanmıştır. Fakat bu ikinci safha da kolay geçmemiştir. Bununla birlikte ilk safhadakine benzer teknik zorluklar da yaşanmıştır. Ankara hükûmeti ve İsmet Paşa arasındaki telgraf trafiğinde sıkıntılar çıkmış, yazışmalar gecikmiş, kimi zaman Türk heyetine Ankara'dan müdahaleler söz konusu olmuştur. Hatta iki tarafın oldukça gerildiği durumlar da yaşanmıştır. İsmet Paşa, 26 Haziran 1923 tarihli telgrafında Ankara'ya adeta ulti-matom vermiş, şunları söylemiştir:

“Konferans müzakerelerinde murahhas heyetinin esaslı talimat kayıtlarından başka olarak bütün hattı hareketinin, bütün teferruatıyla Ankara'dan idaresi arzu ve temayülü, müzakerelerin memleket için ne faydalı bir surette idaresini ve hayırlı sulha varmak kudretini murahhas heyetinden selb etmektedir... bütün hattı hareketimin bütün teferruatıyla Ankara'dan idaresi isteniyorsa, ben bırakıp döneyim de siz benim yerime gelip İtilaf Devletleri'ne istediklerinizi kabul ettirin¹⁸.”

592

Mustafa Kemal'in bu telgrafa cevabı ise; “Çok asabi bir hâlde yazmış olduğunuz telgraftan dolayı sizi haksız buldum¹⁹.” olmuştur. Özellikle İsmet Paşa'nın içinde bulunduğu koşullar oldukça ağırdır. Nitekim 18 Temmuz 1923 tarihli telgrafında müzakerelerden çekilmeyi bile düşündüğü anlaşılmaktadır:

“...Eğer hükûmet kabul ettiğimiz şeylerin reddinde katıyen musır ise bunu bizim yapmağımıza imkân yoktur. Düşüne düşünene benim bulduğum yol İstanbul'daki komiserlere tebligat yazıp imza salahiyetini bizden nez'etmektir...²⁰” Buna karşılık Mustafa Kemal'in İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetine güveni tamdır ve kendisi şu cevabı vermiştir: “... hiç kimsede tereddüd yoktur. İhraz eylediğiniz muvaffakiyeti en harr ve samimi hissiyatımızla tebrik etmek için usulen vaz-ı imza olunduğunun işarına muntazırız kardeşim²¹.”

¹⁷ İnönü, **Hatıralar**, s.364.

¹⁸ **Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)**, s.332-333.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II (Şubat- Ağustos 1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.584.

²¹ Aynı yer.

Bunun anlamı gönül rahatlığı ile barış antlaşmasının imzalanmasıdır. Yaşanan sinir harbi nihayet son bulmuş, iki taraf da karşılıklı gönül almıştır. İsmet Paşa bu cevaptan duyduğu sevinci, Gazi Mustafa Kemal'e yazdığı 20 Temmuz 1923 tarihli telgrafta şu şekilde dile getirmiştir: "Her dar zamanda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz şefim²²."

Böylece 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, Türkiye için Birinci Dünya Savaşı kesin olarak bitmiştir. Antlaşmanın ilk maddesinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: "İşbu antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinden başlayarak bir yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve öte yandan Türkiye arasında olduğu kadar bunların uyrukları arasında da barış durumu kesin olarak kurulmuş olacaktır²³."

Lozan Barış Antlaşması, başlı başına bir konu olmakla beraber bu makalenin konusu değildir. Makalede esas olarak Lozan'ın ülkeye getirdiği sulh konu alınacaktır.

II. Lozan ile Gelen Sulh

Türkiye'nin beklediği o büyük gün Lozan halkında da büyük coşku yaratmıştır. İsmet Paşa'nın Heyet-i Vekile Riyasetine yazdığı 24 Temmuz 1923 tarihli telgrafta "sulh için Lozan'da büyük şenlikler yapılıyor...²⁴" yazmaktadır. 23 Temmuz sabahı Lozan Palas'ta uyananlar otelin barış şerefine donatıldığını görmüştür. Her yer bayraklarla süslenmiş ve özellikle Türk ve Yunan bayrağı en göze çarpan yere konmuştur. 24 Temmuz günü Lozan Palas'tan üniversiteye kadar olan mesafede halk her yeri doldurmuştur²⁵.

İmza töreni bittikten sonra konfederasyon başkanı bir kapanış konuşması yapmış, barışın tesis edilmesinden duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmiştir: "Efendiler: aylarca devam eden çalışmalardan sonra Lozan Konferansı'nın gayesine eriştiği ve barışın artık temin edildiği hakkındaki

²² A.g.e., s.586.

²³ Karagedikli, a.g.e., s.74.

²⁴ A.g.e., s.603.

²⁵ Karacan, a.g.e., s.539-541.

sevinçli haber, birkaç gün evvel, cihana ilan edildi... Dilerim ki bugün, milletler için daimi bir kurtuluş ve saadet kaynağı olsun²⁶.”

Nitekim Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının kesinleşmesi ile Musevi, Ermeni ve Rum temsilcileri hep birlikte 23 Temmuz 1923 tarihinde İstanbul Valiliğine gitmiş, Lozan Barışı'ndan duydukları sevinci dile getirmişlerdir. Aynı şekilde Süryani Kadim Patriği Elyas da 24 Temmuz 1923 tarihinde Mardin'den gönderdiği telgrafta Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanacak olmasından duyduğu mutluluğu iletmiş, Türkiye'nin daha güzel günlere ulaşması için isteyenlerin kiliselerde dua edebileceği ifade etmiştir²⁷.

Lozan Antlaşması'nın İslam dünyasında da büyük sevinç yarattığı görülmektedir. İslam ülkelerinde yaşanan bu sevinç, Türkiye'nin Batı emperyalizmine karşı verdiği mücadelenin kazanılmasından duyulan memnuniyetle ilgilidir. Nitekim İslam ülkeleri bu sonuçla bağımsızlıklarını elde etme yolunda büyük cesaret kazanmışlardır. Türkiye'deki İran sefiri İshak Han, Lozan Barışı ve Kurban Bayramı münasebetiyle Mustafa Kemal'i tebrik ederken Mısır basını Lozan Antlaşması münasebetiyle Anadolu'da yapılan kutlamalara yer vermiştir. Tunus; Mustafa Kemal'e, TBMM'ye, Türk ordusuna, bütün kumandanlara ve bütün Türk milletine en samimi tebriklerini takdim ederek dualar etmiştir. Rusya'daki Müslümanlar da durumdan memnundur. Sulhun imzasına tesadüf eden bayramın ilk günü Moskova'daki iki camide binlerce kişiden oluşan kalabalık, namazdan sonra üçer defa tekbir getirip gözyaşları dökmüş ve Türk milleti için mutluluk dilemişlerdir. Hint basını, Türklerin başarısını tüm Asya davasının başarısı olarak görmüş, Türkiye'yi tebrik ederek bunun Hintliler arasında büyük bir coşku ve sevinçle karşılandığını belirtmiştir²⁸.

Elbette en büyük sevinç Türkiye'de yaşanmıştır. Hüseyin Rauf Bey'in, İsmet Paşa'ya çektiği 22 Temmuz 1923 tarihli telgraf, sulhun tüm memlekette kutlanacağı haberini vermektedir. “Sulhun imza günü ve mümkünse saatinin bütün memlekette tes'id merasimi yapılmak için şimdiden taraf-ı devletlerinden... tayin ve tesbit mümkün ise acilen iş'arını rica ederim²⁹.”

²⁶ A.g.e., s.546, 548.

²⁷ Tahir Kodal, “Lozan Antlaşması ve Türk Kamuoyu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXII, S 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006, s.225-226.

²⁸ Ebru Gür, **Lozan Konferansının Türk Basınına Yansımaları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006, s.256.

²⁹ Şimşir, **Lozan Telgrafları II (Şubat- Ağustos 1923)**, s.594.

Hüseyin Rauf Bey, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından duyduğu şahsi mutluluğu ve memnuniyeti de ayrıca başka bir telgrafta dile getirerek sunları söylemiştir:

“Cihan harbinin na-mahdud ıztıraplarından kurtulmak ve milletimizin cihan sulhunu tesisde ne büyük bir amil olduğunu bilfiil ispat etmek maksadı ile imzaladığım Mondros Mütarekesi'ne rağmen maruz kaldığımız en feci ve en dilazar tecavüzatı, hak ve hayat-ı istiklâlimizi paymal eyleyen Sevr muahedesini takip eylemişti... Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti, milletten aldığı kudret ve kuvvetle ordularının pek müstesna kabiliyet-i cengaveranesiyle istihsal eylediği bu muvaffakiyet ve muzafferiyatın Lozan'da aylardan beri devam eden müzakerat-ı sulhiye neticesinde beynel-milel bir vesika ile tevsiki milletimize yeni bir devre-i faaliyet ve sükun hazırlamıştır... başta zat-ı devletleri... heyetimize takdim-i tebrikat eylerim efendim³⁰.”

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle sadece Ankara, İstanbul, İzmir'de kutlama programları ve kutlamalar yapılmamıştır. Türkiye'nin pek çok yerinde Barış Bayramı kapsamında etkinlikler yapılmıştır. Adana, Zonguldak, Edirne, Van, Kars, Çatalca, Mersin, Erzurum, Maraş, Mersin, Silifke, Lefke, Gelibolu, Isparta, Trabzon, Kayseri, Genç, İzmit vb. gibi doğudan batıya, kuzeyden güneye Anadolu'nun pek çok yerinde kutlama şenlikleri düzenlenmiştir³¹.

24 Temmuz 1923 tarihli gazeteler barış haberleri ile doludur. *Tercüman-ı Ahval* gazetesi, “Bugün Sulh Bayramıdır” manşetiyle Lozan kahramanlarının resimlerine yer vermiştir. Aynı gün Ankara da yüz bir pare top atışı yapılmış, Mecliste bir tören düzenlenmiştir. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi, “Bugün sulh bayramı: hakiki halas ve istiklâl bayramıdır” yazarken İleri gazetesi “Tarihimizde İki Temmuz” başlığı ile Sevr ve Lozan'ı kıyaslamıştır³².

Dönemin gazetelerinden *Ahenk*, 24 Temmuz 1339 (1923) tarihli sayısını “Sulh Hatırası” yazan bir kapakla çıkarırken sonraki sayfalarda da Lozan Sulh Antlaşması'na geniş yer vermiş ve şöyle bir temennide bulunmuştur: “Sulh Muahedenamesi bugün saat dört on beş geçte merasim-i mahsusa ile Türkiye

³⁰ Şimşir, *Lozan Telgrafları II (Şubat- Ağustos 1923)*, s.608; *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, s.342, 343.

³¹ Kodal, *a.g.e.*, s.231.

³² Gurbet Gökğöz, “Belleklerden Silinmeye Yüz Tutan Bir Gün: Lozan Sulh Bayramı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 10, S 22, Bahar 2011, s.102.

namına İsmet Paşa... tarafından imza edilmiştir. Bu anda her yer toplar endahı suretiyle resmi teyid icra olunmaktadır. Ahenk sulhun müteyemmin ve milletimizin ebediyen mesud olmasını Allahdan niyaz eder³³.” Aynı gazetede ki “Sevişmek” başlıklı köşe yazısında da Lozan’dan duyulan coşku şu şekilde verilmiştir: “Bugün Büyük Sulh Bayramıyla Kurban Bayramının kucaklaştığı gündür. Bu iki bayramın sevinciyle titreyin, kalblerinizi yerleşdiriniz...³⁴”

Edirne gazetesi olan *Paşaili* de “Sulh Nüshası” başlığı ile şu ifadeler yer vermiştir: “İstiklâl ve hâkimiyetimizin tanındığı sulh gününde idrâk itdiğimiz mes’ûd bayramı bütün okuyucularımızın tebrîk ideriz. Bize azîz canları bahasına sulh kazandıran İstiklâl Şehitlerinin pâk ruhları şâd ve azmiyle, îmânıyla bu günü yaratan Büyük Millet Meclisi var olsun³⁵.”

Benzer başlıkları diğer gazetelerde de görmek mümkündür. “İki Tarih, Bir Mukayese: 13 Temmuz 1878, 24 Temmuz 1923”, “Bayram İçinde Bayram”, “24 Temmuz Millî Bayramdır”, “Sulh- İstiklâl”, “Anavatanın 9 senelik esareti bugün çözülüyor. 24 Temmuz kendi yurdumuzda kendi varlığımızla yaşayacağımız devrenin başlangıcıdır”, “Bundan böyle bayrağımız kansız geçsin”, “Sulh”, “Bugünkü Bayram İlk Sulh Bayramıdır. Dokuz sene önce tam bugün başlayan umumi harp asıl bugün nihayete ermektedir³⁶.”

Sonuç olarak Lozan Antlaşması’nın imzalandığı gün olan 24 Temmuz bir kutlama/bayram günü olarak kabul edilmiş, “Sulh Bayramı” adıyla her yıl bir öncekinden daha coşkulu bir şekilde kutlanmıştır.

Bu kutlamalar, bir süre Meşrutiyet’in ikinci kez ilan edildiği 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) günü ile birlikte kutlanmıştır. 22 Haziran 1325 (5 Temmuz 1909) tarihinde 10 Temmuz tarihinin resmî bayram olması ve her sene 10 Temmuz’da kutlamalar yapılması kabul edilmiştir. Böylece (10) 23 Temmuz, Osmanlı Devleti’nin ilk resmî millî bayramı olarak 1909’dan itibaren kutlanmaya başlanmıştır³⁷. Cumhuriyet’in ilan edilmesine kadar geçen süreçte hiç şüphesiz Meşrutiyet’in ilan edilmesi önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Halk yönetime dâhil olmuş, millî hâkimiyetin önü açılmıştır. Bu

³³ **Ahenk**, 24 Temmuz 1923, No: 9289, s.2.

³⁴ **Ahenk**, 24 Temmuz 1923, No: 9289, s.3.

³⁵ **Paşaili**, 25 Temmuz 1923, S. 42, s.1.

³⁶ Gür, **a.g.e.**, s.236.

³⁷ Sanem Yamak, “Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz İd-i Millisi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S 38, Mart 2008, s.327-328.

nedenle Mütareke yıllarında kutlanamayan (10) 23 Temmuz, İstanbul'da beş yıl aradan sonra 1923 yılında, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından düzenlenen törenlerle kutlanmıştır³⁸.

Fakat 1926 yılında Mustafa Kemal'e İzmir'de suikast girişiminde bulunmak isteyen kişilerin eski İttihatçılarla bağlantılı olması İttihatçılıkla özdeşleşen Hürriyet Bayramı'na bakışı değiştirmiştir. Her yıl kutlamalara devam edilse de kutlamalardaki Mustafa Kemal vurgusu artmıştır. Sonunda 1 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2739 sayılı "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" ile 23 Temmuz Hürriyet Bayramı, bayram olmaktan çıkarılmıştır³⁹. Kanunun birinci maddesine göre; "Ulusal Bayram yalnız Cumhuriyetin ilân edildiği 29 İkteşrin günüdür. Türkiye'nin içinde ve dışında Devlet adına yalnız o gün tören yapılır. Bayram 28 İkteşrin öğleden sonra başlamak üzere 29 ve 30 günleri devam eder⁴⁰." İkinci maddede ise genel tatil günleri sıralanmıştır: Zafer Bayramı, Ulusal Egemenlik Bayramı, Bahar Bayramı, Şeker Bayramı, Kurban Bayramı, Yılbaşı⁴¹.

Bu tarihten itibaren Lozan Sulh Günü kutlamalarına (düzenli olmasa da) bu kez önce Montrö Zaferi ardından Hatay'ın anavatana katılması eklenmiştir. Fakat 1950'de iktidarın Demokrat Parti'ye (DP) geçmesi ile birlikte Lozan önemini yitirmiş, hatta neredeyse yok sayılmıştır. Bunda Lozan'ın İsmet İnönü ile özdeşleşmiş olmasının payı büyüktür. Doğaldır ki Lozan'a yapılacak her vurgu aynı zamanda İsmet İnönü'ye yapılmış olacaktır.

Makalede bu dönemselleme değişikliğinden hareketle Atatürk, İnönü ve DP Dönemi kutlamaları ayrı ayrı ele alınacak; Lozan'ın siyasi ve toplumsal hafızadaki yeri tayin edilmeye çalışılacaktır.

III. Atatürk Dönemi Lozan Kutlamaları

"Düşmanları Lozan'a Mecbur Eden Ebedi Şef"

Mustafa Kemal, Millî Mücadele'den Lozan'a varan süreçteki en önemli aktördür. Öyle ki Lozan'a gidecek heyetin başkanının İsmet Paşa olması bile onun kararı ile belirlenmiştir. Dolayısı ile Lozan herkesten önce Mustafa

³⁸ Hasan Akbayrak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millî Bayramlar", **Tarih ve Toplum**, C 8, S 43, Temmuz 1987, s.35.

³⁹ Hasan Babacan, Uğur Üçüncü, "Türk Basınına Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Meşrutiyet Kutlamaları", **History Studies**, C 2, S. 2, 2010, s.416-419.

⁴⁰ **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1935, s.5262.

⁴¹ Aynı yer.

Kemal'in başarısı olarak görülmektedir. Dönemin hemen bütün gazetelerinde bu vurguyu görmek mümkündür. Örneğin *Akşam* gazetesinde bu durum şu şekilde yer bulmuştur: “Bunu Büyük Gazi'nin eseri olan zafere borçluyuz... Gazi'nin yeni rical arasından seçip müzakereye gönderdiği İsmet Paşa'nın bu yıl dönümünde ismini hürmet ve şükranla yad etmek lazımdır... bu yıl dönümünü bunun için yalnız bir eser gibi değil heyecanını kaybetmeden ahfada kıymetli bir ders gibi miras bırakmalıyız⁴².”

Bu nedenle gazetelerde Lozan Günü'nde sıklıkla salt İnönü'nün resminin konması bir tercihten ziyade Mustafa Kemal'in “Düşmanları Lozan'a Mecbur Eden Ebedi Şef⁴³” olarak görülmesi ile ilgilidir. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in bizzat kendisi, pek çok kez Lozan'ı İsmet Paşa'nın başarısı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Mustafa Kemal'in bu hususta yaptığı açıklamalardan biri şöyledir: “...Lozan Muahedesi imzası gününün millî bayram ittihazında isabet vardır. Lozan Sulhu, Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır... Bu münasebetle Lozan müzakeratında her türlü siyasi mücadelelere göğüs vererek neticeyi istihsalde büyük bir kiyaset göstermiş olan İsmet Paşa Hazretlerini tevkir ile yad etmek vazifemdir⁴⁴.”

598

İlk kutlama 1924'te Darülfünun mensupları tarafından yapılmış, daha sonraki yıllarda da Darülfünun Konferans Salonu'nda gerçekleştirilen etkinlik programı ile bu millî gün anılmıştır. Hukukçular, Darülfünundaki Lozan Sulh Bayramı kutlamalarının başlıca düzenleyicisi olmuştur. Ayrıca Sulh Günü münasebetiyle İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere Halkevlerinde halka açık Lozan Sulh Bayramı kutlamaları yapılmış, İstanbul'un muhtelif yerlerinde merasimler, eğlenceler ve yarışmalar düzenlenmiştir⁴⁵.

1925 yılında Lozan'a ithafen *Cumhuriyet* gazetesi “Sulh Bayramı Şerefine” başlıklı bir şiiri birinci sayfadan paylaşırken bu sayfayı tamamen Lozan Sulh Günü için ayırmıştır⁴⁶.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 1927 yılında birinci sayfaya İsmet Paşa'nın resmini koyarak “Lozan Sulhu 4 sene evvel bugün imza edilmiştir.” başlıklı bir yazıya yer vermiş, Lozan'ı ve İsmet Paşa'yı öven “Sulh Günü” başlıklı

⁴² *Akşam*, 25 Temmuz 1929, No: 3872, s.1, 2.

⁴³ *Vatan*, 24 Temmuz 1941, No:330, s.1.

⁴⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.266.

⁴⁵ Hadiye Yılmaz Odabaşı, “Geleneğin İcadından Geleneğin İdamına Lozan Sulh Bayramı”, *Toplumsal Tarih*, Temmuz 2019, s.62.

⁴⁶ Gökgöz, a.g.m., s.107.

köşe yazısında da günün anlam ve önemine şu şekilde değinmiştir: “...Muhterem İsmet Paşa tarafından imza edilmiş olan sulhname ki bir milletin siyasi, iktisadi, içtimai, elhasıl umumi hayatı büsbütün değıştiren bir sulh yapıldığı nadirdir... Lozan Sulhu eski Türkiye ile yeni Türkiye arasında bariz bir hat fashıdır...⁴⁷”

1929 yılında *Akşam* gazetesi 22 Temmuz sayısında 10 (23) ve 24 Temmuz bayramlarının kutlanacağını, buna istinaden 23 Temmuz’da resmî dairelerin kapalı olacağını duyurmaktadır⁴⁸. Gazetenin 24 Temmuz günlü sayısında ise ilk sayfada Meşrutiyet’in ilanının 21. yıldönümü kutlanırken Lozan için de Darülfünunda yapılacak olan merasim haber verilmektedir⁴⁹. İlerleyen günlerde de aynı konu işlenmeye devam etmiştir. Necmeddin Sadık⁵⁰ “Bir Yıl Dönümü” başlıklı yazısında şunları kaleme almıştır: “Bazı hadiseler vardır ki bir millet için, onun büyüklüğünü hiçbir zaman hatırdan çıkarmamak ve her sene aynı gün onun heyecanını duymak vazifedir... bu sulh bizi yalnız Sevr Muahedesi’nin esaretinden kurtarmamış, Osmanlı İmparatorluğu’nun asırlarca tahammül ettiği zilletlerden kurtarmıştır⁵¹.”

Yine 1930 ve 1932 yılında 24 Temmuz’da Darülfünunda merasim yapıldığı görülmektedir⁵². 1932 yılı merasiminde Sevr ve Lozan mukayesesi yapılmış ve “yaşasın Türk gençliği, yaşasın onun asil ve hakiki mümessili Gazi Mustafa Kemal” tezahüratlarında bulunulmuştur⁵³.

Atatürk Dönemi’ndeki en heyecanlı Lozan kutlamaları Lozan’ın 10. yıl kutlamaları olmuştur. Almanya’nın Essen şehir radyosunda yazar Dr. Hans Froembogen tarafından Lozan’ı öven bir konuşma da yapılmıştır⁵⁴. Dönemin gazetelerinden *Cumhuriyet*, birinci sayfada en üstte “Lozan Sulhu’nun 10 uncu Yıldönümü” başlığını atmış ve “Millî Bir Bayram Günü” alt başlığında

⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Temmuz 1927, No: 2179, s.1.

⁴⁸ *Akşam*, 22 Temmuz 1929, No: 3869, s.2.

⁴⁹ *Akşam*, 24 Temmuz 1929, No: 3871, s.1.

⁵⁰ Gazeteci, siyaset adamı. Gazeteciliğe *Vakit*’te başlar. Arkadaşları ile *Akşam* gazetesini kurar. 1927-50 arası Sivas milletvekili olarak mecliste bulunur. Montreux’deki Boğazlar Konferansı’nda Türkiye delegesidir. 1947-50 arası Dışişleri Bakanlığı yapar. Ayrıntılı için bk. Ayşegül Şentürk, *Necmettin Sadık (Sadak) Gazeteci ve Siyasi Kimliği (1890-1953)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2011.

⁵¹ *Akşam*, 25 Temmuz 1929, No: 3872, s.1, 2.

⁵² *Akşam*, 24 Temmuz 1930, No: 4232, s.1; *Akşam*, 23 Temmuz 1932, No: 4951, s.1.

⁵³ *Akşam*, 25 Temmuz 1932, No: 4953, s.2.

⁵⁴ *BCA*, Fon: 30-10-0-0, Yer: 231-556-4.

Darülfünunda ve Halkevinde yapılacak olan merasimi anlatmıştır. İsmet Paşa'nın bir fotoğrafının da yer aldığı bu haberde "Lozan Sulhu'nu dâhiyane bir dirayet ve muvaffakiyetle Avrupa'ya kabul ettiren İsmet Paşa Hz."⁵⁵ ifadesi yer almıştır. 15.30'da Darülfünunda kutlanacak olan merasime ve akşam 18.30'da İstanbul Halkevinin tertip edeceği müsamereye tüm halk davet edilmiştir⁵⁶.

Gazetenin bir sonraki sayısında ise günün önemine ithafen Fevzi Paşa'nın, Recep Bey'in, Tevfik Rüştü Bey'in, Saraçoğlu Şükrü Bey'in Lozan Sulhu hakkındaki düşüncelerine ve Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet Paşa arasında telgraflaşmalara yer verilmiştir.

"Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

Bugün, Lozan Günüdür. Bugünü millete kazandıran zatı devletlerini bütün kalbimle tebrik eder ve gözlerinden öperim." Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal.

"Reiscumhur Hz. nin huzurlarına

Milletin sayısız fedakârlıklarının mahsulü olan Lozan Günü için yüksek ve alicenabane iltifatlarınıza derin saygılarımla şükranlarımı sunarım" İsmet⁵⁷.

Dönemin yerel basınından *Anadolu* gazetesi⁵⁸ de birinci sayfada Lozan Sulhu'nun yıldönümü için hukuk fakültesinde yapılacak olan toplantı ve kutlama haberini vermiş, Lozan'a dair de şu ifadeleri kullanmıştır: "...bugün Lozan hatta en doğru tabirile İsmet Paşa günüdür...⁵⁹" Gazetenin 25 Temmuz'lu sayısında ilk sayfa "Cumhuriyet Bayramı'nın çok parlak bir surette kutlanması için hazırlık yapılıyor⁶⁰." başlığı ile Cumhuriyet'e ayrılma da ikinci sayfada bir gün önce yapılan Lozan kutlamalarının ayrıntılarına yer verilmiştir. Buna göre Lozan Günü, Darülfünun salonunda Kazım Paşa ve Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in katılımı ile büyük bir merasimle kutlanmış,

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1933, No:3309, s.1.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1933, No:3309, s.3.

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1933, No:3310, s.5,6.

⁵⁸ İzmir'de yayımlanan günlük siyasi gazetedir. Millî Mücadele'ye destek verir. İzmir'in işgali üzerine Antalya'da çıkmaya başlar. Fuat Süreyya Oral, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Ankara 1973, s.31.

⁵⁹ **Anadolu**, 24 Temmuz 1923, No:5665, s.1.

⁶⁰ **Anadolu**, 25 Temmuz 1933, No:5666, s.1.

bunun yanı sıra memleketin her tarafında şehirler donatılarak gece aydınlatmaları yapılmıştır⁶¹.

Gazetede haberde 10 (23) Temmuz gününün de kutlandığı görülmektedir. 10 (23) Temmuz münasebetiyle Halkevinde “Beyaz Kahraman” oyunu temsil edilmiş⁶² ve ayrıca İzmir’de şehir bayraklarla donanmış, resmî daireler kapatılarak öğle vakti 21 pare top atışı yapılmıştır⁶³. Aydın ili de Hürriyet ve Lozan bayramlarını birlikte kutlamıştır. Bu münasebetle Halkevi temsil şubesi gençler kolu “Kahraman” piyesini temsil etmiş, şehir baştan başa bayraklarla ve defne dallarıyla süslenerek akşam her yer ışıkla aydınlatılmıştır⁶⁴.

1935 yılında da bu heyecanın devam ettiği görülmektedir. 23 Temmuz’un önemi vurgulayan *Ulus* gazetesi 24 Temmuz Lozan Merasim Programı’na yer vermiştir⁶⁵. Bir sonraki sayıda bu kez Sevr ve Lozan karşılaştırılması yapıldığı görülmektedir. Lozan’la yeni bir dönemin başladığını yazan gazetede İnönü için ise şu ifadeler yer bulmuştur: “İnönü’nün kalemi, asırlardan beri Türkiye’nin yapmış olduğu andlaşmaların en şerefliisini, en kazançlısını” imzalamıştır⁶⁶.

1936 yılında alışık olunan söylemin biraz değiştiği görülmektedir. Yine Lozan’ın önemi vurgulanıp Lozan’ın önderi Atatürk ve başyardımcısı İnönü’ye minnet ve şükran sunulmuş fakat farklı olarak Lozan’ın bir eksiğinden bahsedilmiştir. O güne dek bahsi geçmeyen bu eksikliğin dile getirilmesinde hiç şüphesiz o yıl imzalanan Montrö Mukavelesi ile Boğazlar sorununun hâll edilmesi etkili olmuştur. Nitekim İstanbul Üniversitesi ve Eminönü ve Ankara halkevlerinde yapılacak merasimlere ek olarak İzmir’de de Montrö Zaferi için büyük bir nümayiş gerçekleştirilmiştir⁶⁷.

Sonuç olarak Lozan’ın imzalandığı 24 Temmuz günü Atatürk’ün ölümüne dek “Sulh Bayramı/Günü” olarak kutlanmıştır. Bu kutlamalar 1935 yılında çıkarılan bir kanunla ile 10 (23) Temmuz’un resmî bayram olmaktan çıkarılmasına kadar 10 (23) Temmuz Günü ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu kararda muhtemelen artık rejimin yerleşmiş olduğunun düşünülmesi ve

⁶¹ **Anadolu**, 25 Temmuz 1933, No:5666, s.2.

⁶² **Anadolu**, 25 Temmuz 1933, No:5666, s.4.

⁶³ **Anadolu**, 24 Temmuz 1933, No:5665, s.2.

⁶⁴ **Anadolu**, 26 Temmuz 1933, No:5667, s.4.

⁶⁵ **Ulus**, 23 Temmuz 1935, No:5024, s.3.

⁶⁶ **Ulus**, 24 Temmuz 1935, No:5025, s.1.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1936, No:4380, s.6.

inkılapların büyük oranda hayata geçirilmiş olması etkilidir. Bu noktada Hanioglu'nun şu tespiti kıymetlidir:

“Kemalizm 10 Temmuz bayramını yaratan zihni yapının ulus-devlet ölçütünde ürettiği bir ideolojidir. Gerçekleştiricileri tarafından iki büyük Temmuz devrimi (4 Temmuz Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ve 14 Temmuz Fransız Devrimi) ile kıyaslanan ve kendisine benzeri bir önem atfedilerek İnkılab-ı Azim olarak adlandırılan 10 Temmuz, gerçekte bir asırdır toplumumuzu yöneten ve iktidarını sürdürmek için son çabalarını ortaya koyan bir ideolojinin iktidara gelişini simgeler⁶⁸.”

Bu nedenledir ki Erzurum Kongresi özellikle 23 Temmuz'a denk getirilmiştir. Millî Mücadele liderleri için 10 (23) Temmuz'u yok saymak, aslında bir mücadeleyi ve bir zihniyeti inkâr etmek olacaktır. Fakat gelinen yerde yeni rejimde Meşrutiyet'in kutlaması ikinci planda kalmıştır. Nitekim Lozan kutlamalarına Cumhuriyet'in yeni siyasi ve diplomatik başarıları eklenmiştir. Açık şekilde Cumhuriyet, kendi başarılarıyla bir ulusal ve inkılapçı gelenek yaratma çabasındadır.

602

IV. İnönü Dönemi Lozan Kutlamaları

“Lozan İnönü'dür!”

Atatürk'ün ölümünden sonra 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1950'ye dek bu görevini sürdürmüştür. Bu süre zarfında Lozan Sulh Günleri'nin coşkulu bir şekilde kutlanmaya devam ettiği görülmektedir. İnönü'nün hem Lozan'ın imzacısı hem Cumhurbaşkanı olduğu düşünüldüğünde “Lozan İnönü'dür⁶⁹” vurgusunun yapılması olağandır. Ayrıca dünyanın yeni bir savaşın eşiğinde olduğu bir zamanda sulhun önemini de artmıştır. Dolayısı ile Lozan'ın 16. yılında (1939) kutlamalar için büyük hazırlıklar yapılması şaşırtıcı değildir. Bu kutlamalar Atatürk'ün ölümünden sonraki ilk kutlamalar olması açısından da önemlidir. İsmet Paşa'nın “İkinci Adam” olarak halka güven tesis etmesi gerekmektedir.

1939 yılı Lozan kutlamaları için CHP Genel Sekreterliği tarafından Halkevleri'ne ilk defa bir genelge yollanmış ve kutlamalar zorunlu kılınmıştır. CHP Genel Sekreterliğinden Halkevi Başkanlığına çekilen telgraflar bu

⁶⁸ M. Şükrü Hanioglu, “Unutulan Bayram”, *Sabah*, 24 Temmuz 2011.

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1943, No:6803, s.1.

hususta çok açıktır. Erzurum mebusu Ahmet Fikri Tüzer'in Halkevi'ne çektiği telgrafta Lozan'ın önemi anlatılmış ve ardından kutlama programının ne şekilde yapılacağı ile ilgili ayrıntılar şu şekilde verilmiştir:

“Konuşma yarım saati geçmemeli, esaslı noktaları heyecan ve metotla tebarüz ettirecek bir şekilde olmalıdır. Fayda düşünülüyorsa bu toplantıya bir konser veya piyes eklenebilir. Her konferansta istediğimiz gibi yazılı olması ve bir suretinin sonra bize gönderilmesi şartını ayrıca kayde lüzum görmüyoruz... konferans için müracaat edilebilecek kitap ve makaleler: 1-Nutuk 2-Ankara Halkevi neşriyatından “Lozan” kitabı 3-Tarih Cemiyetince yazılan tarihin 4 üncü cildi 4-Ülkü koleksiyonlarından Ağustos ve Temmuz nüshaları 5-Bulmak kabil olursa Profesör Cemil Bilsel'in Lozan kitabı⁷⁰.”

Zonguldak mebusu Halil Türkmen de Halkevi Başkanlığından benzer bir istekte bulunmuştur: “24 Temmuz Lozan yıldönümünün hareketli ve canlı bir programla kutlanması esbabının teminini ve neticenin bildirilmesini rica ederim⁷¹.”

Bu ricaların yerine getirildiğine dair geri dönüşler de istenmiştir. Örneğin Trabzon Araklı Halkevinden Parti Genel Sekreterliğine çekilen telgrafta göre kutlama programı şu şekilde gerçekleşmiştir: “...5/1466 sayılı emre göre 24 Temmuz gününe tesadüf eden Lozan Sulhu yıldönümü evimiz tarafından kutlanmış (Nutuk, Ankara Halkevi neşriyatından “Lozan” kitabı, Tarih Cemiyetince yazılan tarihin 4 üncü cildi, Ülkü koleksiyonlarından Ağustos ve Temmuz nüshalarına uyularak söylevler verildiği sonsuz hürmet ve saygıyla arz olunur.”⁷² Araklıya ek olarak Çal, Çermik, Maraş, Ş. Karahisar, Denizli, Manisa, Karşıyaka, Antalya, Muğla, Hopa, Çanakkale, Bolu, Ilgaz, Bafra, Ünye, Mersin, İzmir, Vezirköprü, Bingöl, Eminönü, Düzce, İpsala, Tarsus, Eskişehir, Gaziantep, Bayburt, Trabzon, Perşembe, Kars, Korkuteli, Bozkır, Ermenek, Kırklareli, Kırşehir, Gerze, Alucra halkevlerinden de Parti Genel Sekreterliğine benzer telgraflar gitmiştir. Pek çoğunda ayrıca Atatürk'e ve Millî Şef İnönü'ye duyulan minnet de dile getirilmiştir. Örnekler şu şekildedir:

“...sayılı yüksek buyruğunuzla Halkevimizde Lozan yıl dönümü hararetle ve canlı bir surette ek programla kutlanmış ve söylenen söylev

⁷⁰ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 4-21-19.

⁷¹ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 4-21-19.

⁷² BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

suretinin sunulduğunu saygılarımla arz ederim.”⁷³ “...İsmet İnönü’müz Lozan zaferini yaratmasaydı ne Cumhuriyet’e kavuşabilirdik ne de bu güzel günlere... Türkün en büyük çocuğu ve dünyanın en büyük adamı Atatürk’ümüzü... bir daha anarak Lozan zaferinin eşsiz yaratıcısı İsmet İnönü’müze kahramanlığının, faziletinin tutuşmuş heyecanile dolu kalplerimizi sunarız...⁷⁴”, “... Millî Şef Büyük İnönü’ye... bu vesile ile derin saygılarımızı sunarız⁷⁵”, “...İzmirli, millî kahraman, eşsiz diplomat Millî Şefimiz İnönü’ye sarsılmaz bağlılıklarını... bir kere daha izhar etmek suretiyle sonsuz heyecan ve saadet duymuşlardır...⁷⁶”, “Lozan Günü’nde şehrimizde yapılan kutlama programını -bağlı olarak- tazimlerimle sunarım⁷⁷.”

1940 yılında da Aydın, Ünye, Ulukışla halkevlerinden Parti Genel Sekreterliğine çekilen telgraflarda Lozan kutlamalarına dair bilgi verildiği görülmektedir.

Bu telgraflara ek olarak kimi zaman program⁷⁸ ve programdan kesitler de eklenmiştir. Program genel itibariyle İstiklal Marşı ile açılmış, bir konferans, ilgili ve coşkulu bir söylev, şiirler ve piyes ile devam etmiştir. Genellikle Sevr ve Lozan kıyaslaması yapılan bu konuşmalar Onuncu Yıl Marşı ile son bulmuştur.

23 Temmuz 1941 yılı *Vatan* gazetesi “Hatay bugün kurtulmuştu” başlığının altında Lozan Sulhu’ne ve Montrö Zaferi’ne yer vermiştir. Falih Rıfkı Atay⁷⁹ Lozan ve Montrö’yü birlikte andığı yazısında düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Lozan Sulhu’nun mal olduğu fedakarlığı Garp Cephesi kumandanı, Lozan Murahhas Heyeti Reisi, Cumhuriyet hükûmetlerinin hemen hemen mütemadi başvekili ve şimdi devlet reisi ve Millî Şefimiz İsmet İnönü kadar kimse ihata ve taktir edemez... kendisine bu milletin itimadı kati ve bütündür... Montrö, Lozan Sulhu’nun millî toprak

⁷³ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁷⁴ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁷⁵ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁷⁶ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁷⁷ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 23-114-2.

⁷⁸ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁷⁹ (1894-1950) Gazeteci, yazar, milletvekili. Gazeteciliğe *Tanin*’de başlayan Atay, 1918’de *Akşam* gazetesini kurar. *Hakimiyet-i Milliye*, *Ulus*, *Milliyet* gazetelerinde başyazarlık ve 1927’den 1950’ye dek milletvekilliği yapar. Gezi, hatıra, fıkra tarzında pek çok eseri vardır. Ayrıntı için bk. Funda Selçuk Şirin, **İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Bir Aydın Falih Rıfkı Atay**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.

hakimiyetine ait son meselesini kapayan bir siyasi zaferdir... Her iki bayramı Türk milletine kutlarız...⁸⁰”

Yine 1941 yılında Lozan Sulh Günü tüm yurttan kutlanmış, ayrıca İstanbul Üniversitesinde Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, vekiller, Vali ve Belediye Reisi'nin katıldığı bir merasimle Lozan anılmıştır⁸¹. 1942 yılında da Halkevlerinden gönderilen telgraflarla Lozan Günü tezahüratla kutlanmış, İnönü'ye duyulan şükran şu şekilde ifade edilmiştir: “...büyük eserin kahramanı olan en büyüğümüz millî şefimize ebedi minnet ve candan bağlılık duyguları⁸².” 1943 yılında da benzer merasimlerin yine Halkevlerinde ve İstanbul Üniversitesinde yapıldığı görülmektedir. “Lozan İnönü'dür” vurgusu başlıklarda ve köşe yazılarında daha çok yer bulmuş, Lozan kutlamaları ile ilgili haberler artmıştır. Öyle ki 21 Temmuz'dan 28 Temmuz'a dek Lozan manşetlerde kalmıştır.

Yerel basında da Lozan'a aynı ilgi göze çarpmaktadır. 21 Temmuz'da Montrö Zaferi'ni kutlayan *Yeni Asır*⁸³, 23 Temmuz'da Hürriyet Bayramı'nı kutlamış ve nihayet 24 Temmuz'da “Lozan Günü” başlığı altında günün önemini belirten bir köşe yazısına, Halkevinde yapılacak törene dair habere ve bir şiire yer vermiştir. Benzer haberlerin 27 Temmuz'a kadar devam ettiği görülmektedir. Son olarak gazetede Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Lozan münasebetiyle İnönü'ye çektiği telgraf şu şekilde yer bulmuştur:

“Türkün varlığını içine düştüğü uçurumdan kurtaran kumandan ve baş murahhas İsmet İnönü'nün eskilikleri yıkan ve yeniliklere yol açan Lozan kalesi bugün 20 yaşına giriyor. 20 yıl önce millete verilen bu armağan önünde bugün ben, bütün Türk yürekleri gibi inanla, güvenle ve heyecanla yarına ve ileriye bakıyorum. Çünkü Lozan kalesinin bize gösterdiği yol, tarihimizin büyük yoludur⁸⁴.”

1944 yılı kutlamaları da büyük katılımı ile gerçekleşmiş, Montrö Boğazlar Zaferi ve Lozan Sulhu birlikte kutlanmıştır. Çanakkale Halkevinin sekreterliğe verdiği bilgiler ışığında Vali, generaller, subaylar, memurlar ve

⁸⁰ **Vatan**, 23 Temmuz 1941, No:329, s.5.

⁸¹ **Vatan**, 25 Temmuz 1941, No:331, s.1.

⁸² **BCA**, Fon: 490-1-0-0, Yer: 979- 796-1.

⁸³ 1895'te “Asır” adıyla Selanik'te çıkan gazete, 1908'de *Yeni Asır* adını alır. 1924'te İzmir'e taşınır ve günlük çıkar. Erdoğan Tokmakçıoğlu, **Türk Basın Tarihi**, İsim Yayınları, Ankara 2011, s.233.

⁸⁴ **Yeni Asır**, 27 Temmuz 1943, No: 11630, s.4.

çok kesif bir halk kitlesi ile gerçekleşen etkinlikte söylevler verildiği bilinmektedir⁸⁵.

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulmuş olmasının da Lozan kutlamalarına etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim 1947 yılında daha öncekilere benzer bir emir Halkevlerine iletilmiş olsa da bu kez farklı ifadeler yer bulmuştur. "...yalnız konuşmalar yapılmakla yetinmemeli, bulunulan yerin türlü imkânlarından faydalanarak, zengin programlar hazırlanmalıdır... Halkevli arkadaşlarımız el ele vererek halkımızın millî duygularını ve heyecanını besleyecek ve arttıracak hazırlıkların hiçbirini ihmal etmemelidir...⁸⁶"

Erzurum milletvekili Münir Hüsrev Göre, CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderdiği telgrafta ilin kendisine layık şekilde Montrö ve Lozan'a ilişkin kutlamalarda bulunmasını salık verirken⁸⁷ Bingöl Milletvekili ve Halkevleri Başkanı Hasan Tahsin Banguoğlu da Halkevi Başkanlığına, Halkodası Başkanlığına ve CHP İl İdare Kurulu Başkanlığına gönderdiği yazıda bir gelenek hâline gelen Lozan ve Montrö günlerinin kutlanmasını istemiştir. Aynı yıl Konya Halkevi, Lozan anısına ödüllü bir şan yarışması düzenlerken⁸⁸ Ordu Halkevi yine ödüllü su sporları yarışması tertip etmiştir⁸⁹.

1948 yılında Konya Halkevi dergisindeki "Lozan" başlıklı bir makale dikkat çekmektedir. Makalede Lozan günü Türk milletinin kükreyişi önünde emperyalist emellerin parçalanıp gittiği bir gün olarak tanımlanmakta ve asırlardır sürüp giden şark meselesinin Lozan ile tarihe karıştığı yazmaktadır. 1949 yılındaki kutlamada da Konya Halkevinde bir söylev verildiği görülmektedir. Aynı yıl Lozan münasebetiyle Ankara Üniversitesi adına Prof. Dr. Enver Ziya Karal radyoda bir konuşma yapmıştır⁹⁰. Ordu Halkevinde de 1949 yılında Lozan ve Montrö Zaferi bir törenle kutlanmıştır⁹¹.

⁸⁵ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 237-942-1.

⁸⁶ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 7-39-5.

⁸⁷ BCA, Fon: 490-1-0-0, Yer: 7-39-6.

⁸⁸ Osman Kaynar, **Konya Halkevi'nin Türk Modernleşmesindeki Faaliyetleri (1932-1951)**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007, s.139.

⁸⁹ Hikmet Pala, **Cumhuriyet Modernleşmesi Projesinin Bir Aracı Olarak Ordu Halkevi ve Çalışmaları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s.184.

⁹⁰ Kaynar, **a.g.e.**, s.289, 290.

⁹¹ Pala, **a.g.e.**, s.95.

Bu yıllarda gittikçe güçlenen bir muhalefetin varlığı düşünülürse kutlamaların daha coşkulu geçmesi de anlaşılabilir. Keza DP destekçisi olan *Zafer* gazetesinin 23 ve 24 Temmuz’lu sayısında Hatay’ın ve Hürriyet Bayramı’nın yıldönümleri kutlanırken Lozan’ın bahsi geçmemektedir. Gazetede “21 Temmuz Seçimleri”nden sürekli bahsedilmesi ise ayrıca önemlidir. “21 Temmuz’un yıl dönümü⁹²” ya da “21 Temmuz yarası hâlâ kanıyor. Devlet onların değildir, devleti temsil eden bu millettir!⁹³” vb. başlıklardan anlaşılacağı üzere muhalefet 1946 seçimlerinden ötürü CHP’ye tepkilidir ve Lozan münasebetiyle İnönü’ye yapılan vurgudan rahatsızlık duymaktadır.

V. Demokrat Parti Dönemi Lozan Kutlamaları

“Yeter! Lozan milletindir!”

14 Mayıs 1950 seçimleri ile 27 yıllık bir tek parti iktidarı son bulmuş, “yeter söz milletindir” şiarı ile iktidarı alan DP, 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi’ne kadar ülkeyi yönetmiştir. DP’lilerin Atatürk ve Cumhuriyet’in değerleri ile bir sıkıntısı olmamasına rağmen özellikle İnönü Dönemi üzerinden CHP politikalarını eleştiren bir tavırları olmuştur. Dolayısıyla iktidarları boyunca değişen şeylerden birinin de Lozan kutlamaları olması olağandır. *Milliyet* gazetesi 1950 Lozan kutlamalarındaki değişikliği şu şekilde değerlendirmiştir: “Lozan’ın yıldönümü her sene memlekette büyük törenlerle kutlanırken bu yıl, belki İnönü iktidardan düştüğü için, maalesef layık olduğu alaka ile karşılanamadı, hatta denilebilir ki ihmale uğradı⁹⁴.”

Zafer gazetesinin 1950 yılı 23 Temmuz sayısından da DP’nin Lozan’a bakışı açık olarak anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve beraberinde bir heyet, saat 12.30’da Hürriyet Abidesi’ne giderek merhum Şevket ve Talat paşaların kabirlerini ziyaret edip saygı duruşunda bulunmuş, ardından sarayları gezerek Atatürk’ün yatak odasını ziyaret etmiştir⁹⁵. DP, 23 Temmuz günü İttihatçılara gösterdiği vefayı Atatürk’e de göstermiş, buna karşılık Lozan’ın bahsi geçmemiştir. Hatta gazetenin “Halkevlerinin akıbeti ne olacak?” başlıklı yazısında Halkevlerinin CHP ile kurduğu organik bağa dikkat çekilmiş ve bunların meşruiyeti sorgulanmıştır⁹⁶.

⁹² *Zafer*, 23 Temmuz 1949, No: 85, s.2.

⁹³ *Zafer*, 25 Temmuz 1949, No: 87, s.1.

⁹⁴ Ali Naci Karacan, “Lozan’ın 27. Yıldönümü”, *Milliyet*, 26.07.1950, s.1.

⁹⁵ *Zafer*, 23 Temmuz 1950, No:448, s.1,8.

⁹⁶ Haberde milletin parası ile yapılan bu evlerin CHP ile kurduğu organik bağa dikkat çekilmekte ve evlerin varlığı ile meşruiyeti sorgulanmaktadır. “vaktiyle muhalefette

Tek Parti Dönemi'nde parti-devlet bütünleşmesinin somut örneklerinden biri olan ve Lozan kutlamalarını gerçekleştirdiği Halkevleri ile Halkodalarının mercek altına alınması gelecek Lozan kutlamalarına dair ipuçlarını da vermektedir⁹⁷.

Gazetenin bir sonraki sayısında Gazeteciler Bayramı dolayısı ile basın hürriyeti, Hatay'ın kurtuluşu ve yine Hürriyet Bayramı kutlanmaktayken Lozan'a dair bir haber yine yoktur⁹⁸. 25 Temmuz'da Hürriyet Bayramı haberleri devam ederken nihayet Lozan'a dair bir makale görülse de bu makalede yazarlar oldukça çekicidir.

“...Lozan, askerî başarı ve zaferimizin politik alandaki devamından ya da neticesinden başka bir şey değildir. Fakat tek parti devrinin her iyi ve başarılı hareketi ille şahıslara mal etme adeti veya zihniyeti, Lozan Muahedesi'nde de kendini göstermiş ve yalnızca Türk milletinin bir siyasi muvaffakiyeti sayılmak lazım gelen “Lozan” bir kahramana bir rütbe veya madalya verilir gibi bol keseden şahsa mal edilip çıkmıştır... Lozan Muahedesi'ndeki muvaffakiyet sadece şu veya bu şahsın siyasi mahareti ve zekası eseri değil, olsa olsa o günlerin, mihrakını Atatürk'te bulan, çok kuvvetli siyasi inisiyatifinin mahsulüdür... yeni bir devre girdiğimiz, yeni bir zihniyete adapte olmaya çalıştığımız, daha doğrusu tek parti tek şef sisteminden çıkıp çok partili bir demokrasi rejimine geçtiğimiz, millî hakimiyeti fiilen sağladığımız bir zamanda artık bu sakim yolu terk etmeli; millî eserleri ve millî muvaffakiyetleri gerçek sahibi ve gerçek başarıcısı millete iade etmeliyiz. Aksi hâlde milletin ve gerçeğin rağmen putlaştırmaya çalıştığımız şahsı da yıpratmış oluruz. Çünkü ne devir artık o devirdir; ne de Lozan tek bir şahsın eseri⁹⁹.”

Bu ifadeler yeni bir dönemin başladığını açık olarak ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle 1940'ların “Lozan İnönü'dür” söylemi, yerini “Yeter! Söz milletindir!” sloganından mülhem “Lozan milletindir”e bırakacaktır.

Cumhuriyet gazetesi de *Zafer* gazetesinden çok farklı değildir. Gazetenin 23 Temmuz sayısında Hürriyet Bayramı yer alırken 24 Temmuz sayısında İsmet

bulunan bir partiyi iktidara geldikten sonra da millet arasında tefrika yaratmakla itham edenler, Halkevlerini kendi faaliyetlerine inhisar ettirmekle acaba aynı hareketi yapmış olmuyorlar mı?”, *Zafer*, 23 Temmuz 1950, No:448, s.2.

⁹⁷ Halkevleri çok geçmeden 5830 sayılı yasa ile kapatılır (11 Ağustos 1951). Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s.252.

⁹⁸ *Zafer*, 24 Temmuz 1950, No:449, s.1.

⁹⁹ *Zafer*, 25 Temmuz 1950, No:450, s.2.

İnönü'yü anmayan küçük bir Lozan yıldönümü ve Gazeteciler Bayramı haberi vardır¹⁰⁰. Benzer şekilde 23-24 ve 25 Temmuz 1951 *Akşam* gazetesinde Lozan'a dair tek satır yoktur, sadece Hatay'ın kurtuluşu Hatay'da büyük şenlik ve tezahürat eşliğinde kutlandı yazmaktadır¹⁰¹.

Gazetenin 24 Temmuz manşetindeki “Hür Dünyaya Büyük Amerikan Yardımı” başlığı ise dikkat çekicidir. Lozan Konferansı'nda İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon'un, İsmet İnönü'ye “Şimdi bu masada verdiklerimizi, yakında ekonomik zorluklar içine düştüğünüzde geri alacağız” sözlerinin vücut bulmuş hâli gibidir. Bu politika İnönü ile başlayıp DP ile devam ettirilen bir politika olmakla birlikte iktidarın Americancı politikasını göstermesi açısından önemlidir.

1952 yılında da benzer haberler ve söylemler vardır. *Akşam* gazetesinin 23 Temmuz ve 24 Temmuz sayılarında Lozan'a dair tek satır yokken “Gazeteciler Günü” kutlanmaktadır¹⁰². 25 Temmuz sayısında çok küçük bir haberle İsmet İnönü'nün, Lozan Günü münasebetiyle kendisini ziyaret eden gençlere ve vatandaşlara verdiği demeçten bahsedilmektedir¹⁰³.

Cumhuriyet gazetesinin 23 Temmuz sayısında hürriyetin ilanının yıldönümü münasebetiyle yapılan törenden bahsedilirken¹⁰⁴ 24 Temmuz'da Lozan'ın yıldönümü bir makale ile yad edilmiştir. Dikkat çekici olan, bu makalede İsmet İnönü ismine hiç yer verilmemiş olmasıdır. Mustafa Kemal'in başarılarından bahsedilen makalede şu ifadeler yer verilerek bir bakıma Lozan yine millete mal edilmiştir: “...kendi kaderini kendi eline almış olan Türk milleti, hem savaş meydanında hem siyaset sahnesinde muzaffer olmuştur¹⁰⁵.” *Cumhuriyet* gazetesinin değişen bu tavrında muhtemelen 1940'larda Nadir Nadi'nin savaşa dair yazdığı bir makale ile gazetenin kapatılması¹⁰⁶, Yunus Nadi'nin 1943 seçimlerine aday gösterilmemesi ve Nadir Nadi'nin 1950'de DP'den vekil seçilmesi etkili olmuştur¹⁰⁷.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1950, No:9325, s.1.

¹⁰¹ *Akşam*, 24 Temmuz 1951, No:11781, s.3.

¹⁰² *Akşam*, 24 Temmuz 1952, No:12142, s.1.

¹⁰³ *Akşam*, 25 Temmuz 1952, No:12143, s.2.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1953, No:10410, s.2.

¹⁰⁵ Abidin Daver, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1953, No:10411, s.2.

¹⁰⁶ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991, s.127-130.

¹⁰⁷ Barış Erten, Görkem Doğan, “Cumhuriyet'in Cumhuriyet'i: Cumhuriyet Gazetesi” *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.505.

Değişen söylem yerel basında da kendini göstermiştir. 24 Temmuz tarihli *Yeni Asır* gazetesinde sadece Hatay'ın kurtuluş kutlamaları vardır. İstiklal Marşı'nın okunması ile başlayan kutlamalar; Atatürk büstüne çelenk koyma, söylev, askerî geçit, şehitlik ziyareti vb. ritüellerle son bulmuştur. DP'nin günün anlamı adına düzenlediği bir “garden parti” olmasına rağmen daha önceleri Hatay'ın kurtuluşu ile birlikte kutlanan Lozan Bayramı'nın bahsi bile geçmemektedir¹⁰⁸. *Akşam* gazetesinin 1954 yılının 23-24 Temmuz sayılarında yine Hürriyet Bayramı anılmakta fakat 25 Temmuz sayısı da dâhil olmak üzere Lozan'a yer verilmemektedir¹⁰⁹.

DP ile başlayan yeni dönemde Lozan kutlamalarına kimi zaman engeller çıkarılmasının dışında 1955 yılı itibariyle yasak da gelmiş, Lozan toplantılarına izin çıkmamıştır¹¹⁰. CHP Beşiktaş Lozan Ocağının Lozan'ın 35. yıldönümü münasebetiyle yapmak istediği salon toplantısına “dünya ahvalinin çok kritik anlar yaşadığı” gerekçesiyle izin verilmemiştir¹¹¹. Bir sonraki yıl da İzmir Eşrefpaşa CHP ilçe merkezinin Lozan'ı anmasına izin verilmemiştir¹¹². İzmir'de yapılmak istenen Lozan kutlamaları için valilikten izin çıkmaması üzerine İnönü itirazını şu şekilde dile getirmiştir: “Yani İzmir Valisi Lozan gibi bir tarih hadisesinden bahsedilmesini kabul etmiyor. Ne anlayıştır bu, ne haktır¹¹³.” Fakat İstanbul Kadıköy Lozan Kulüpte CHP'liler Lozan'ın 36. yıldönümü için kutlama yapmıştır¹¹⁴.

DP çok net bir şekilde Lozan'ı İnönü'nün eseri olarak görmekte ve bundan duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktan çekinmemektedir. Bu nedenledir ki DP, 24 Temmuz'u siyasi söyleminden çıkararak kendisine bir başka referans bulmuştur: 10 (23) Temmuz Hürriyet Bayramı. DP, 10 (23) Temmuz'u adeta bir meşruiyet kaynağı olarak görmüş, bununla birlikte Montrö ve Hatay'ı kutlamakta bir sakınca görmezken Lozan'ı unutmayı tercih etmiştir.

Bu durumun yarattığı rahatsızlık Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 24 Temmuz 1960 Pazar günü İnönü'ye çektiği telgraf ile de kendisini göstermiştir. Gürsel, hem Lozan'ın hem İnönü'nün hakkını teslim ettiği

¹⁰⁸ *Yeni Asır*, 24 Temmuz 1953, No:17092, s.3

¹⁰⁹ *Akşam*, 24 Temmuz 1954, No:12862, s.1.

¹¹⁰ *Milliyet*, 24.07.1959, s.5.

¹¹¹ *Milliyet*, 24.07.1958, s.3.

¹¹² *Milliyet*, 24.07.1959, s.1.

¹¹³ İ. Turan, *a.g.e.*, s.243.

¹¹⁴ *Milliyet*, 24.07.1959, s.2.

mesajda şunları yazmıştır: “Sayın İnönü. Lozan günü münasebetiyle zat-ı devletlerini hürmetle ve hayranlıkla hatırlamak benim için zevkli bir vazifedir. Memlekete yaptığınız hizmetler içinde Lozan daima bir abide olarak yaşayacaktır. Derin saygılar¹¹⁵.”

İnönü'nün hatırlanmaktan duyduğu memnuniyet de aşikârdır. Telgrafa cevabı şu şekilde olmuştur: “Lozan günü münasebetiyle bildirmek lütfunda bulunduğunuz alicenap iltifatlarınıza şükranlarımı arz ederim. Yüce ve asil vazifelerinizde devamlı başarılar dileğiyle saygılarımı sunarım¹¹⁶.” Nitekim o yıl Lozan'ın 37. yılı münasebetiyle MTTB tarafından Cağaloğlu Öğrenci Lokalinde, Mustafa Kemal Derneği tarafından ise Kadıköy'de bir toplantı tertip edilmiştir¹¹⁷. 1960 yılından sonra Lozan anmaları devam etmiş, İsmet Paşa pek çok zeminde (gazeteler, televizyon kanalları) demeçler ve röportajlar vermiştir. Fakat 1923-50 arasındaki coşkulu kutlamalar yapılmamıştır. İsmet Paşa, Lozan'a dair son konuşmasını ise 23 Ekim 1973 tarihinde Türk Tarih Kurumunun Cumhuriyetin 50. yıldönümü dolayısıyla düzenlediği seminerde “İstiklal Savaşı ve Lozan” konusu ile gerçekleştirmiştir¹¹⁸.

¹¹⁵ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973) 2. Cilt**, Haz. Ahmet Demirel, YKY, İstanbul 2008. s.792.

¹¹⁶ Aynı yer.

¹¹⁷ **Milliyet**, 24.07.1960, s.1.

¹¹⁸ İ. Turan, **a.g.e.**, s.279.

SONUÇ

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye için hem Birinci Dünya Savaşı bitmiş hem de bağımsızlık mücadelesi kazanılmıştır. Lozan Barış Antlaşması bağımsız Türkiye'yi tüm dünyaya ilan eden bir antlaşma olmuştur. Nitekim birkaç ay sonra TBMM hükûmeti yönetim biçimini Cumhuriyet olarak belirlemiş, böylece imparatorluğun küllerinden doğan yeni bir devlet uluslararası sahnede yerini almıştır. Emperyalizme karşı verilen mücadele beraberinde barışı, bağımsızlığı yeni bir rejimi getirmiştir.

Bundan ötürüdür ki 24 Temmuz, hiçbir zaman resmî bir bayram günü olmasa da ülke içindeki etkinlikler ile bir bayram gibi kutlanmıştır. Dönemin gazetelerine bakıldığında “Lozan Sulh Bayramı” ifadesinin yaygın olarak kullanıldığı görülebilmektedir.

Lozan Sulh Bayramı uzun yıllar 10 (23) Temmuz Hürriyet Bayramı ile birlikte kutlanmıştır. Art arda gelen günlerde şehir bayraklarla donatılıp ışıklandırılmış ve belli bir program doğrultusunda bu coşku halkla paylaşılmıştır. Öyle ki zamanla bu coşkuyu daha da artırmak adına Montrö Mukavelesi, Hatay'ın anavatana katılması ya da Gazeteciler Günü de bu kutlamalara eklenmiştir.

Atatürk Dönemi'nde başlayan bu kutlamalar, genellikle CHP ile iç içe geçmiş olan Halkevlerinde yapılmıştır. İnönü Dönemi'nde bu kutlamalara verilen önem daha da artmış, merkezden Halkevlerine çekilen telgraflarda kutlama programlarının içeriği belirlenmeye başlanmıştır. Muhtemelen bu durum dönemin şartları ile de ilgilidir. 1939-1944 arasında ikinci bir dünya savaşı yaşanmış, doğal olarak barış da her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Bununla birlikte 1946 yılı itibariyle Türkiye'de çok partili yaşama geçilmiş, DP güçlü bir muhalefet partisi olarak iktidarı alışkın olmadığı bir siyasi mücadele içine sürüklemeye başlamıştır. Muhalefetin olduğu bir siyasi düzende Lozan Barış Antlaşması kutlamaları da bu durumdan etkilenmiştir. Artık kutlamalar da bir bakıma DP'ye karşı pozisyon almada bir işlev kazanmıştır.

1950 yılında iktidarı alan DP, Lozan kutlamalarına mesafeli olmuş, Lozan Sulh Günü'nü kutlamayı Türkiye'nin siyasi, askerî tarihinden bağımsız olarak CHP'nin ve özellikle de İnönü'nün mazisine ait kişisel bir başarıyı kutlamakla, siyasi bir taraf tutmakla eşdeğer görmüştür. Dolayısıyla mesele

âdeta İnönü'yü sevmek ya da sevmemek hâlini almış ve bu dönemde kutlamalara son verilmiştir. 1955 yılından sonra ise kutlamalara yasak getirilmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak Lozan Sulh Günü/Bayramı zamanla hafızalardan silinmiş ve dar bir alana sıkışarak sadece akademi ile sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte Lozan, her yıl düzenli olarak Heybeliada'da İnönü Vakfı tarafından kutlanmaktadır. Bu durum İsmet İnönü'ye duyulan vefa ve minnet borcu ile ilgili olduğu kadar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihine duyulan saygı ve barışa verilen önem ile de ilgilidir. Bu anmalar toplumsal hafızaya ve sürekliliğe yapılan bir katkı olarak da görülmelidir.

Lozan Barış Antlaşması; bağımsız ve çağdaş bir Türkiye'nin doğmasını sağlamış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan edebilmenin ön koşulunu oluşturmuş kurucu bir belgedir. Üstelik dünya siyasi haritasının (günümüz de dâhil) pek çok coğrafyada değişikliğe uğradığı düşünülürse Lozan ile sağlanan istikrar ve barışın ne denli önemli olduğu da anlaşılır.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License.*

KAYNAKÇA

90 Soruda Lozan Barış Antlaşması, Haz. Gürer Karagedikli, Bilgi Yayınevi, Ankara 2013.

Ahenk, 24 Temmuz 1923, No: 9289.

Akbayrak, Hasan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Milli Bayramlar”, **Tarih ve Toplum**, C 8, S 43, Temmuz 1987, s.31-38.

Akşam, 22 Temmuz 1929, No: 3869.

Akşam, 23 Temmuz 1932, No: 4951.

Akşam, 24 Temmuz 1929, No: 3871.

Akşam, 24 Temmuz 1930, No: 4232.

Akşam, 24 Temmuz 1951, No:11781.

Akşam, 24 Temmuz 1952, No:12142.

Akşam, 24 Temmuz 1954, No:12862.

Akşam, 25 Temmuz 1929, No: 3872.

Akşam, 25 Temmuz 1932, No: 4953.

Akşam, 25 Temmuz 1952, No:12143.

Anadolu, 24 Temmuz 1923, No:5665.

Anadolu, 24 Temmuz 1933, No:5665.

Anadolu, 25 Temmuz 1933, No:5666.

Anadolu, 26 Temmuz 1933, No:5667.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II, Devlet Matbaası, İstanbul 1934.

Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, Der. Hulusi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atay, Falih Rıfkı, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Babacan, Hasan, Uğur Üçüncü, “Türk Basınına Göre Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Meşrutiyet Kutlamaları”, **History Studies**, C 2, S 2, 2010, s.415-440.

Babaoğlu, Resul, “Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı’nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 35, S 99, Bahar 2019, s.95-140.

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1953, No:10410.

Cumhuriyet, 24 Temmuz 1933, No:3309.

Cumhuriyet, 24 Temmuz 1936, No:4380.

Cumhuriyet, 24 Temmuz 1943, No:6803.

Cumhuriyet, 24 Temmuz 1950, No:9325.

Cumhuriyet, 25 Temmuz 1933, No:3310.

Çeçen, Anıl, **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

Daver, Abidin, “30 Yıl Önce Bugün Lozan’ı Kazanmıştık”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1953, No:10411.

Erten, Bağış, Doğan, M. Görkem, “Cumhuriyet’in Cumhuriyet’i: Cumhuriyet Gazetesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm II**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.501-512.

Gökgöz, Gurbet, “Belleklerden Silinmeye Yüz Tutan Bir Gün: Lozan Sulh Bayramı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 10, S 22, Bahar 2011, s.95-115.

Gür, Ebru, **Lozan Konferansının Türk Basınına Yansımaları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006.

Hâkimiyet-i Milliye, 24 Temmuz 1927, No: 2179.

Hanioğlu, M. Şükür, “Unutulan Bayram”, **Sabah**, 24 Temmuz 2011.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, Cilt 2, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.

Karacan, A. Naci, “Lozan’ın 27. Yıldönümü”, **Milliyet**, 26 Temmuz 1950.

Karacan, Ali Naci, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul 2007.

Karpat, Kemal H., **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kaynar, Osman, **Konya Halkevi'nin Türk Modernleşmesindeki Faaliyetleri (1932-1951)**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007.

Kodal, Tahir, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 22, S 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006, s.215-244.

Milliyet, 24.07.1958.

Milliyet, 24.07.1959.

Milliyet, 24.07.1960.

Nadi, Nadir, **Perde Aralığından**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991.

Odabaşı, Hadiye Yılmaz, "Geleneğin İcadından Geleneğin İdamına Lozan Sulh Bayramı", **Toplumsal Tarih**, Temmuz 2019, s.60-67.

Oral, Fuat Süreyya, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923-1973**, Ankara 1973.

Pala, Hikmet, **Cumhuriyet Modernleşmesi Projesinin Bir Aracı Olarak Ordu Halkevi ve Çalışmaları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

Paşaili, 25 Temmuz 1923, S. 42.

Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945), Haz. O. Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2005.

Şentürk, Ayşegül, **Necmettin Sadık (Sadak) Gazeteci ve Siyasi Kimliği (1890-1953)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2011.

Şimşir, Bilal N., **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.

Şimşir, Bilal N., **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

Şimşir, Bilal N., **Lozan Telgrafları II (Şubat- Ağustos 1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Şirin, Funda Selçuk, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın Falih Rıfki Atay**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.

Tengirşenk, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Tokmakçioğlu, Erdoğan, **Türk Basın Tarihi**, İsim Yayınları, Ankara 2011.

Turan, İlhan, **İsmet İnönü-Lozan Barış Konferansı- Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 2. Kitap**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2012.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 30-10-0-0, Yer: 231-556-4.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 490-1-0-0, Yer: 4-21-19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 490-1-0-0, Yer: 979-796-1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 490-1-0-0, Yer: 7-39-5.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 490-1-0-0, Yer: 7-39-6.

Ulus, 23 Temmuz 1935, No:5024.

Ulus, 24 Temmuz 1935, No:5025.

Vatan, 23 Temmuz 1941, No:329.

Vatan, 24 Temmuz 1941, No:330.

Vatan, 25 Temmuz 1941, No:331.

Yamak, Sanem, "Meşrutiyetin Bayramı: 10 Temmuz Âd-i Millisi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S 38, Mart 2008, s.323-343.

Yeni Asır, 24 Temmuz 1953, No:17092.

Yeni Asır, 27 Temmuz 1943, No: 11630.

Zafer, 23 Temmuz 1949, No: 85.

Zafer, 23 Temmuz 1950, No:448.

Zafer, 24 Temmuz 1950, No:449.

Zafer, 25 Temmuz 1949, No: 87.

Zafer, 25 Temmuz 1950, No:450.